

Mala i srednja preduzeća kao okosnica razvoja organske proizvodnje u Republici Srbiji

Small and medium-sized enterprises as the backbone of the development of organic production in the Republic of Serbia

Andjelka Tripković^{1}, Ljiljana Arsić², Sanja Dobričanin³*

^{1,2,3}Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Ekonomski fakultet, Kolašinska, 156, 38220 Kosovska Mitrovica, Srbija /

University of Priština (Temporary in Kosovska Mitrovica), Faculty of Economics, Kolašinska 156, 38220, Kosovska Mitrovica, Serbia

*Autor za prepisku / Corresponding author

Rad primljen / Received: 23.04.2023, Rad prihvaćen / Accepted: 27.06.2023.

Sažetak: Organska proizvodnja, kao inovativni pristup u poljoprivrednoj proizvodnji, zasniva se na promovisanju zdravog agrosistema, biodiverziteta i bioloških ciklusa, stavljajući akcenat na racionalno korišćenje prirodnih resursa i primenu naučnih saznanja u ovoj oblasti. Proizvodnja prehrambenih proizvoda koji u sebi sadrže veliku količinu štetnih materija, a koji su, s druge strane, primarni u ishrani ljudi i životinja permanentno ističe činjenicu da su nacionalne ekonomije do sada pažnju posvećivale ekonomskim aspektima proizvodnje, a ne ekološkim. Naime, visok stepen ekološke zabrinutosti, uz hiper proizvodnju poljoprivrednih proizvoda, obavezao je brojne proizvođače hrane, a posledično i mala i srednja preduzeća, da se preorijentišu na alternativne načine proizvodnje, gde posebno mesto pripada proizvodnji ekološki zdrave hrane. Cilj ovog rada odnosi se na istraživanje značaja koji mala i srednja preduzeća imaju u organskoj proizvodnji. S obzirom da se u poljoprivrednim politikama brojnih država povećanje površina pod organskom proizvodnjom navodi kao jedan od primarnih ciljeva razvoja, jasno je da mala i srednja preduzeća na ovaj način mogu ostvariti multifunkcionalne prednosti, što se posebno odnosi na racionalnije korišćenje prirodnih resursa, smanjenje nezaposlnosti, ali i na ostvarivanje većih prihoda u poslovanju usled visokih cena organskih proizvoda na tržištu.

Ključne reči: organska proizvodnja, mala i srednja preduzeća (MSP), nacionalna ekonomija, Republika Srbija.

Abstract: Organic production, as an innovative approach in agricultural production, is based on promoting a healthy agrosystem, biodiversity and biological cycles, emphasizing the rational use of natural resources and the application of scientific knowledge in this area. The production of food products that contain a large amount of harmful substances, and which, on the other hand, are primary in the nutrition of humans and animals, permanently highlights the fact that national economies have so far paid attention to the economic aspects of production, not the ecological ones. Namely, the high level of environmental concerns, along with the hyper production of agricultural products, obliged numerous food producers, and consequently also small and medium-sized enterprises, to reorient to alternative ways of production, where a special place belongs to the production of ecologically healthy food. The aim of this paper is to investigate the importance of small and medium-sized enterprises in organic production. Considering that in the agricultural policies of numerous countries, the increase of the area under organic production is stated as one of the primary goals of development, it is clear that small and medium-sized enterprises can realize multifunctional advantages in this way, which especially refers to a more rational use of natural resources, reducing unemployment, but and to achieve higher revenues in business due to the high prices of organic products on the market.

Keywords: organic production, small and medium enterprises (SME), national economy, Republic of Serbia.

¹orcid.org/0000-0002-3972-4933, e-mail: andjelka.tripkovic@pr.ac.rs

²orcid.org/0000-0002-3582-8161, e-mail: ljiljana.arsic@pr.ac.rs

³orcid.org/0000-0003-1804-9374, e-mail: sanja.dobricanin@pr.ac.rs

UVOD / INTRODUCTION

„Priroda krije svoje tajne zbog njene esencijalne veličine, ali ne sredstvima prevare.“

Albert Einstein

Godinama unazad, ekološki problemi koji se odražavaju na zdravlje ljudi, ali i na životnu sredinu, postaju sve vidljiviji. Ubrzana eksploatacija neobnovljivih resursa dovela je do smanjenja njihove raspoloživosti, što se negativno odražava, kako na ekonomsku aktivnost na globalnom nivou, tako i na socijalni mir (Janković i dr., 2020). Kao reakcija na zagađenost životne sredine, urbanizaciju i očuvanje biljnog i životinjskog sveta pojavila se organska proizvodnja (Milenković, Tasić, 2013). Prema definiciji FAO (Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija) i WHO (Svetska zdravstvena organizacija), organska proizvodnja predstavlja sistem upravljanja koji promoviše ozdravljenje ekosistema, uključujući biodiverzitet i biološke cikluse, naglašavajući korišćenje metoda koje u najvećoj meri isključuju upotrebu inputa van gazdinstva (Veljović, 2015). Sa svojom karakteristikom multifunkcionalnosti, organska proizvodnja se prvenstveno zasniva na poštovanju ekoloških principa, što podrazumeva pragmatičnu upotrebu prirodnih resursa, ali i obnovljivih izvora energije, a sve radi ostvarenja produktivnije poljoprivredne proizvodnje. Kako ističe Milenković (2006), sam proces proizvodnje zdrave,

visokokvalitetne i prirodne hrane postavlja određene zahteve i pitanja koja insistiraju na davanju pravovremenih odgovora, a koji su od važnosti na globalnom nivou, i to:

- Na koji je način konfliktna situacija između određenih privrednih grana uticala na razmeštaj i proizvodnu strukturu stvaranja i plasmana zdravstveno-bezbedne hrane?
- U kojoj meri je savremeni svetski sistem uspeo da uspostavi koegzistenciju, odnosno nesmetani razvoj svih delatnosti sa aspekta proizvođača i ponuđača ekološki zdrave hrane?
- Kako moderne i post moderne koncepcije svetskog razvoja posmatraju simbiotički odnos proizvođača i potrošača?

S obzirom da se organska proizvodnja danas razvija subverzivno, ni ne čudi što se iz godine u godinu povećava broj pojedinaca, gazdinstava, ali i preduzeća koja su primarno usmerena na zadovoljenje potreba potrošača, u pogledu neophodnosti konzumiranja zdrave hrane. Najnoviji dostupni podaci o organskoj poljoprivrednoj proizvodnji pokazuju da je 2020. godina bila veoma dobra godina za organsku proizvodnju u svetu, imajući u vidu da su organska poljoprivredna zemljišta i organska maloprodaja nastavili da rastu, čime je dostignut još jedan istorijski maksimum (Tabela 1).

Tabela 1 - Prikaz rasta organskog poljoprivrednog zemljišta u svetu
Table 1 - Presentation of the growth of organic agricultural land in the world

Oblast	Organsko poljoprivredno zemljište (ha) u 2019.	Organsko poljoprivredno zemljište (ha) u 2020.	Jednogodišnji rast (%)	Desetogodišnji rast (%)
Afrika	1 937 873	2 086 859	7.7	95.1
Azija	5 713 875	6 146 235	7.6	66.7
Evropa	16 494 912	17 098 134	3.7	62.1
Latinska Amerika	8 296 331	9 949 461	19.9	42.8
Severna Amerika	3 647 623	3 744 163	2.6	24.8
Okeanija	35 873 526	35 908 876	0.1	215.4
Svet	71 957 852	74 926 006	4.1	104.3

Izvor / Source: FiBL-IFOAM, 2022.

Usled nemogućnosti razvijenih tržišnih ekonomija da zbog velike zagađenosti vode, zemljišta i vazduha zadovolje tražnju za visokokvalitetnim i ekološki zdravim proizvodima, pruža se mogućnost slabije razvijenim državama da, uz visok stepen očuvanja životne sredine, kroz međusobnu saradnju malih i srednjih preduzeća (MSP) i poljoprivrednih gazdinstava intenziviraju organsku proizvodnju, kao

i izvoz organskih proizvoda. Naime, sve prisutnija hiper proizvodnja poljoprivrednih proizvoda dovodi do toga da nacionalne ekonomije svoj fokus usmere ka ozelenjavanju potrošačkih preferencija tržišnih lanaca vrednosti, čime bi se podržalo prepoznavanje i implementacija zelenih poslovnih modela malih i srednjih preduzeća, (Tripković i dr., 2021). Mala i srednja preduzeća, sa epitetima generatora

razvoja nacionalnih ekonomija, predstavljaju primarnu ulogu u ekonomijama brojnih država, a posebno država u razvoju. Usmeravanje ekonomske politike u pravcu pružanja institucionalne podrške razvoja ovog sektora privrede može imati višestruke pozitivne efekte na privredni rast, ali i na poboljšanje životnog standarda (Pantić, 2015). U Evropskoj uniji se pod pojmom mala i srednja preduzeća podrazumevaju sva preduzeća koja imaju manje od 250 zaposlenih i zadovoljavaju barem jedan od sledeća dva kriterijuma: godišnji prihod koji ne prelazi 50 miliona evra i vrednost ukupne aktive koja nije veća od 43 miliona evra (Preporuka 2003/361 Evropske komisije, 2003). Osnovna prednost malih i srednjih preduzeća jeste u njihovoj veličini i organizacionoj strukturi, koja je, u odnosu na glomazna i kompleksna velika preduzeća, jednostavna i fleksibilna, što im omogućava da u kratkom vremenskom roku spoznaju želje i namere kupaca, ali i da se brzo prilagode promenama na tržištu kroz brzu i jednostavnu komunikaciju sa tržišnim okruženjem (Paunović, 2017). Činjenice da mala i srednja preduzeća predstavljaju oko 90% preduzeća u svetu, kao i da zapošljavaju više od 50% stanovništva na svim kontinentima, pri čemu doprinose i ostvarenju do 40% nacionalnog dohotka (BDP) u ekonomijama u razvoju, jasno govore o njihovoj nezaobilaznoj ulozi u savremenoj globalizaciji poslovanja. Takođe, kako bi se apsorbovao rastući broj stanovnika na globalnom nivou, pretpostavlja se da će do 2030. godine biti otvoreno preko 600 miliona radnih mesta u sektoru malih i srednjih preduzeća. Milenković i Tasić (2013) navode:

„Sve više savremeni svet postaje veliki poligon za nadmetanje proizvođača i potrošača organske hrane. To uslovljava novu „agresiju“ na još uvek ekološki neuništive poljoprivredne resurse. Da bi se izbegao uticaj „jahača apokalipse“ svi zainteresovani učesnici poslovanja u oblasti proizvodnje i plasmana organske poljoprivrede, kao i njegovog poslovnog okruženja i „socijalno kulturne“ nadogradnje civilizovanog sveta, moraju da postignu konsenzus i partnersko interesne odnose koji omogućavaju redistribuciju, ali i realokaciju proizvoda organske poljoprivrede.“ U vezi sa navedenim, osnivanje malih i srednjih preduzeća u organskoj proizvodnji mora se zasnivati na sirovinskoj osnovi, komparativnim prednostima, identifikovanim tržišnim šansama i utvrđenim mogućnostima prehrambene industrije sa orijentacijom na proizvodne programe koji će biti ekonomski efikasni i profitabilno isplativi, supstituciju uvoza i povećanje izvoza visokovrednih proizvoda viših faza prerade organske zdrave hrane, za kojima postoji tražnja na

domaćem i stranom tržištu (Ilić i dr., 2006). Pored revitalizacije ruralnih područja, mala i srednja preduzeća u sektoru organske proizvodnje mogu uticati i na veću angažovanost lokalnog stanovništva, kao i na ostvarenje većih prihoda, što se posledično odražava i na bolje uslove života.

Primena organske proizvodnje u Republici Srbiji počela je mnogo pre donošenja zakonodavnog okvira. Sa svojim prirodnim potencijalima i činjenicom da je više od 70% zemljišta nekontaminirano, proizvodnja ekološki zdrave hrane, uz veći stepen uključenosti malih i srednjih preduzeća, kao jednog od najznačajnijih indikatora prosperiteta, može doprineti unapređenju agrarnog sektora Republike Srbije. Shodno definisanom cilju rada, predmet istraživanja jesu mala i srednja preduzeća u organskoj proizvodnji u Republici Srbiji. Kako je zastupljenost malih i srednjih preduzeća u oblasti organske proizvodnje u našoj državi tek u začetku, a izvozni potencijal proizvođača je praktično neograničen, organska proizvodnja predstavlja veliku šansu za razvoj gazdinstava i preduzeća u ovoj oblasti poljoprivrede (Popović, 2016).

1. ULOGA I ZNAČAJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U ORGANSKOJ PROIZVODNJI / THE ROLE AND IMPORTANCE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN ORGANIC PRODUCTION

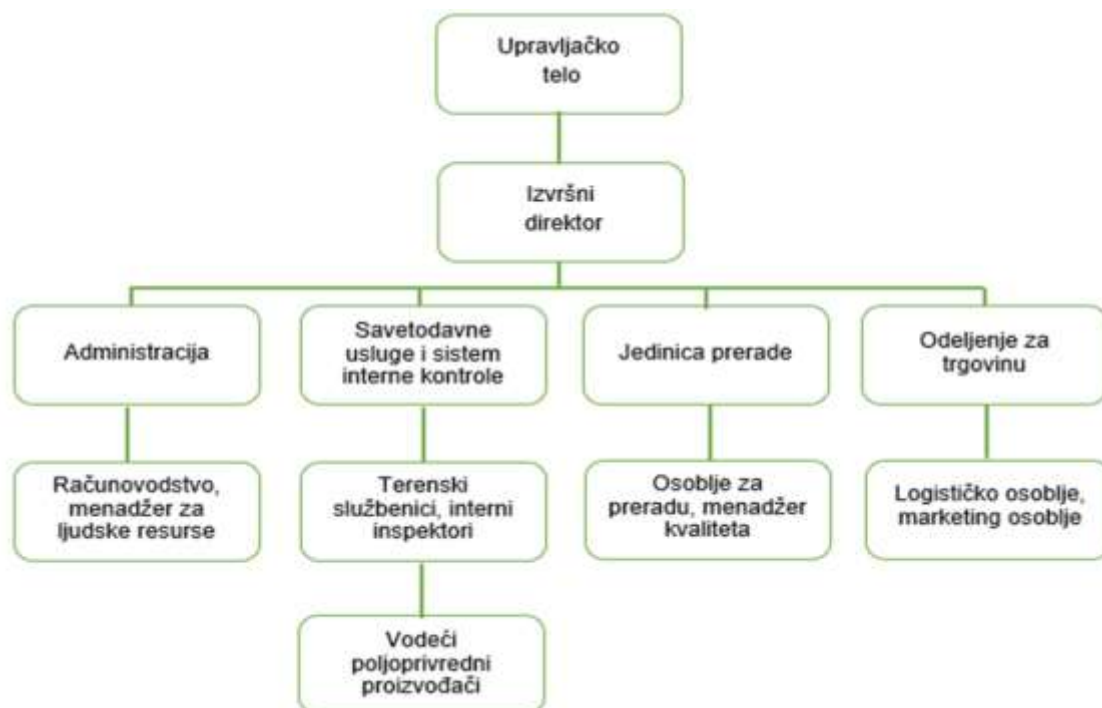
Protetkih decenija opšti stav ljudi prema zdravlju, kvalitetu ishrane i životnoj sredini je promenjen (Bojičić, Tripković, 2021). S obzirom na dostignuti nivo razvoja, raspoložive prirodne resurse u pojedinim proizvodnim regionima, kulturni nivo, potrebe za usavršavanjem i stručnu osposobljenost poljoprivrednih proizvođača, a posebno političkih faktora za sistematsko preduzimanje mera za povećanje obima proizvodnje, neophodan je sistemski pristup i analiza subjekata u organskoj proizvodnji, kao i onih koji mogu da podrže njihov razvoj (Sredojević, Simić, 2016). Kako strukturne promene u poljoprivredi predstavljaju veoma kompleksnu pojavu čiji se uzroci mogu klasifikovati u nekoliko različitih, međusobno povezanih grupa, jasno je da se faktori koji utiču na promene u agraru mogu posmatrati iz ugla malih i srednjih preduzeća, koja se vremenom prilagođavaju zahtevima modernog tržišta kroz izmene u tehnologiji, načinu proizvodnje, asortimanu ili načinu finansiranja (Pantić, 2015). Organska proizvodnja, kao savremeni koncept u poljoprivredi, usmerena je na budućnost, i shodno tome, malim i srednjim preduzećima može pružiti mogućnost ulaska na evropska i svetska tržišta. Iako zahteva veća ulaganja, organska proizvodnja dugoročno pruža ekonomski visoke prinose uz smanjenje

troškova proizvodnje, i na taj način sve veći profit (Lazić, Vujošević, 2006). Sredojević i Simić (2016) navode da važniji motivi za orijentaciju proizvođača na organsku proizvodnju jesu: briga o zdravlju ljudi, briga o očuvanju životne sredine, pogodna parcela ograničenog zemljišta i drugi resursi, postizanje povoljnije cene finalnih proizvoda, kao i podsticajne mere agrarne politike.

Imajući u vidu da je sam proces organske proizvodnje sinergijski povezan sa zakonitostima prirode, sektoru malih i srednjih preduzeća se pruža mogućnost ostvarenja održivog ekonomskog rasta, uz uslov pravilno definisane marketing strategije, odnosno adekvatnih principa poslovanja. Prema Popoviću (2016), individualni poljoprivredni proizvođači, menadžment i zaposleni u malim i srednjim preduzećima kroz projekte treba da budu obučeni za proizvodnju prehrambenih proizvoda prema smernicama ISO standarda i HACCP sistema, što

će im olakšati naredni korak, a to je dobijanje HACCP sertifikata i sertifikata iz oblasti organske proizvodnje. Shodno svemu navedenom, Čeranić i Paunović (2010) ističu da postoje brojne prednosti za mala i srednja preduzeća pri opredeljenju za organski vid proizvodnje, a posebno se izdvajaju:

- podrška države u vidu bespovratnih sredstava pri osnivanju malih i srednjih preduzeća ;
- otvaranje novih radnih mesta u cilju stvaranja konkurentnosti sektora malih i srednjih preduzeća ;
- pojednostavljene procedure prilikom oporezivanja, finansiranja, ali i kreditiranja;
- mala i srednja preduzeća imaju konkurentne prednosti na izvoznim tržištima;
- pogodno poslovno, pravno i institucionalno okruženje za mala i srednja preduzeća .

Slika 1 - Primer organizacione strukture preduzeća iz sektora organske proizvodnje

Figure 1 - An example of the organizational structure of a company from the organic production sector
Izvor / Source: (Vehapi, Šabotić, 2019)

Mala i srednja preduzeća, shodno visokom stepenu inovativnosti i fleksibilnosti koje pokazuju u svom poslovanju, imaju veoma heterogenu organizacionu strukturu. Naime, upravljanje preduzećem utiče i na definisanje organizacione strukture malih i srednjih preduzeća, što znači da usled manjeg broja angažovanih radnika zaposleni obavljaju više funkcija, a nije redak slučaj ni da sam vlasnik obavlja po nekoliko funkcija, dok su neke aktivnosti premeštene

izvan preduzeća (Ožegović, Pavlović, 2012). Kada je reč o malim i srednjim preduzećima u poljoprivredi, bitno je napomenuti da ona raspolažu određenim kapacitetima za skladištenje i doradu poljoprivrednih proizvoda, pošto je njihov razvoj bio određen izgradnjom velikih ekonomsko-poslovnih sistema organizovanih po principu kombinata (Simonović i dr., 2017). S druge strane, organizaciona struktura malih i srednjih preduzeća u sektoru organske proizvodnje

zahteva manje organizacionih jedinica, a organizaciona struktura može biti vrlo jednostavna, ako je marketing, kao najvažnija poslovna funkcija, smešten u okviru odeljenja za trgovinu (Vehapi, Šabotić, 2019). Takođe, pored primarne, proizvodne funkcije, mala i srednja preduzeća u organskoj proizvodnji istovremeno razvijaju, i funkciju nabavke, i funkciju finansijskih poslova, za čiju se realizaciju uglavnom angažuju stručnjaci van preduzeća.

2. POTENCIJALI RAZVOJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U ORGANSKOJ PROIZVODNJI U REPUBLICI SRBIJI / DEVELOPMENT POTENTIAL OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN ORGANIC PRODUCTION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Proizvodnja poljoprivrednih proizvoda oduvek je bila u vrhu ekonomskih aktivnosti u Republici Srbiji, pri čemu ona učestvuje sa oko 7% u ukupnom BDP,

i redak je poljoprivredni sektor Republike Srbije sa stalnim suficitom u spoljnotrgovinskoj razmeni (MAFWM, 2020). Više od dvadeset godina je prošlo od početka tranzicionog procesa poljoprivrednog sektora Republike Srbije, a krucijalne promene desile su se nastankom i razvojem porodičnih gazdinstava i malih i srednjih preduzeća, umesto, do tada aktuelnih, zadruga i poljoprivrednih kombinata. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije (RZS, 2020), od ukupnog broja registrovanih preduzeća u Republici Srbiji, 98%, odnosno 403 288, jesu mala i srednja preduzeća, pri čemu 23.9% pripada sektoru trgovine na veliko i malo, 13.7% sektoru stručnih, naučnih, inovacionih i tehničkih delatnosti. Takođe, od navedenog broja, 6 931 malo i srednje preduzeće u 2020. godini pripada sektoru poljoprivrede, ribarstva i šumarstva, što predstavlja kontinuirani rast iz godine u godinu (Tabela 2).

Tabela 2 - Sektor malih i srednjih preduzeća u oblasti poljoprivrede, ribarstva i šumarstva u Republici Srbiji
Table 2 - The sector of small and medium-sized enterprises in the field of agriculture, fisheries and forestry in the Republic of Serbia

	2018	2019	2020
Broj poslovnih subjekata	6.628	6.839	6.931
Broj zaposlenih	22.600	22.136	22.744
Promet	279.502	285.823	315.246
BDV	37.409	39.573	49.378
BDV po zaposlenom	1.472,5	1.578,1	1.916,6
Broj izvoznika	398	420	376
Izvoz robe	22.352	25.068	29.533
Broj uvoznika	471	458	442
Uvoz robe	11.098	9.448	10.326
Kapital (osnovni)	114.389	154.801	164.489
Domaći kapital	103.049	145.468	154.651
Strani kapital	11.340	9.333	9.838
Učešće domaćeg kapitala	90,1	94,0	94,0
Učešće stranog kapitala	9,9	6,0	6,0

Izvor / Source: Republički zavod za statistiku Republike Srbije, 2020.

Sudarević (2007) objašnjava da je Republika Srbija podeljena na četiri poljoprivredna makroregiona: ravničarski, brežuljkasti, brdski i planinski, što je sa aspekta organske proizvodnje značajan preduslov za objektivno sagledavanje raspoloživih prirodnih potencijala i organizaciono-tehničkih uslova. Prema istraživanjima grupe MOAN (Mediterranean Organic Agriculture Network), koja je osnovana još 1999. godine u Bariju, Italija, sa ciljem daljeg razvoja organske proizvodnje u mediteranskim zemljama, Republika Srbija se nalazi na samom vrhu kao zemlja sa najvećim brojem hektara namenjenih organskoj proizvodnji, odmah posle Italije (Ćeranić, Paunović, 2010). Sa površinom od 19 317 hektara zemljišta pod organskom proizvodnjom, Republika

Srbija je ostvarila desetogodišnji rast od 209.7% površine pod organskom proizvodnjom, što je u poređenju sa ostalim zapadnobalkanskim državama najveći porast organskog zemljišta u regionu. Za mala i srednja preduzeća koja su najzastupljenija u Republici Srbiji, organska proizvodnja može biti veoma značajna, posebno ako se sagleda njena rentabilnost. Naime, mala i srednja preduzeća, kao pokretač razvoja, u Republici Srbiji mogu posledično dovesti do: porasta broja privrednih subjekata, smanjenja nezaposlenosti – otvaranja novih radnih mesta, ravnomernijeg regionalnog razvoja, rasta društvenog proizvoda i veće izvozne konkurentnosti nacionalne privrede (Popović, 2016). Međutim, i pored brojnih prednosti i velike podrške koja postoji,

mala i srednja preduzeća se u organskoj proizvodnji suočavaju sa velikim problemima i barijerama, koje se direktno odražavaju na njihovo poslovanje. Pored visokih troškova ulaganja, ali i troškova sertifikacije, jedan od sve vidljivijih problema jeste niska kupovna moć stanovnika u Republici Srbiji, što uzročno-posledično utiče na tražnju za organskim proizvodima. Subvencionisanje ili podrška od strane države se navodi kao jedno od ključnih rešenja navedenih problema. Na osnovu Uredbe o izmenama uredbe o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju za 2022. godinu koju je 3. marta usvojila Vlada Republike Srbije, podsticaji su za organsku biljnu proizvodnju uvećani za po 250% u odnosu na osnovne podsticaje koji iznose 6.000 dinara po hektaru za osnovne podsticaje u biljnoj proizvodnji i 2.000 dinara po hektaru za regres za đubrivo, gorivo i seme. Podsticaji za organsku proizvodnju u 2022. godini iznose ukupno 28.000 dinara po hektaru, umesto 2.000 dinara, koliko su iznosili u 2020. godini i 2021. godini.

Da se dobar glas daleko čuje potvrđuju mala i srednja preduzeća koja godinama svoje autentične organske proizvode predstavljaju na najvećem sajmu organske proizvodnje u Nirnbergu, promovišući Republiku Srbiju i njene prirodne potencijale. BIOFACH, koji se održava pod pokroviteljstvom Međunarodne federacije pokreta organske proizvodnje (IFOAM), mesto je na kome se kreiraju politike i trendovi u organskom sektoru, pri čemu okuplja preko 3.000 izlagača iz različitih država, a pretpostavlja se da je broj poseta veći od 50.000 posetilaca. 2023. godine, na štandu Republike Srbije, u hali 4A površine 104 m², 11 malih i srednjih preduzeća je predstavilo svoje organske proizvode, a na štandu je bilo, i svežeg, sušenog i zamrznutog voća, i povrća i suvih počuraka, kao i proizvoda od žitarica, organskih testenina, džemova i voćnih namaza (Tabela 3). Ovim je još jednom potvrđen perspektivni potencijal i značaj koji preduzeća imaju u organskoj proizvodnji.

Tabela 3 – Mala i srednja preduzeća u organskoj proizvodnji na sajmu u Nirnbergu
Table 3 – Small and medium-sized enterprises (SMEs) in organic production at the fair in Nuremberg

<p>MENEX – Kruševac</p> 	<p>Preduzeće MENEX više od 25 godina proizvodi najbolje zamrznuto voće i zamrznute šumske plodove sa teritorije koja je u neposrednom okruženju Nacionalnog parka Kopaonik. Pored sopstvene voćarske proizvodnje, MENEX ima i dugogodišnju saradnju sa kooperantima. Organski proizvodni program čini: cvet zove, bobice zove, jagoda, divlja jagoda, višnja, malina, kupina, šumska kupina, šljiva, borovnica, jabuka i šipurak. Preduzeće je registrovano kao srednje preduzeće.</p>
<p>ECOAGRI SERBIA</p> 	<p>ECOAGRI SERBIA jeste društvo sa ograničenom odgovornošću iz Bele Crkve, koje je osnovano 31. decembra 1989. godine, a danas broji 50 zaposlenih. Primarna delatnost ovog preduzeća jeste proizvodnja žita (osim pirinča), leguminoza i uljarica. Sa kontinuiranim uvozom i izvozom organskih proizvoda, ECOAGRI SERBIA je u 2022. godini ostvarilo prihode od 322.674.000 dinara.</p>
<p>Master Food – Užice</p> 	<p>Njihova parola glasi: „Svet koji misli i ponaša se organski je jedini put koji poboljšava kvalitet života na našoj planeti.“ Privatno preduzeće sa 30 stalno zaposlenih radnika, obezbeđuje kvalitet, bezbednost i standardizaciju uzgoja ekološki zdrave hrane. Otkupni program ovog preduzeća fokusiran je na proizvođače jagodičastog voća, koji su okupljeni u grupu organskih uzgajivača, uz podršku agronoma sa centralizovanom distribucijom inputa.</p>
<p>FRUTORGA</p> 	<p>Preduzeće FRUTORGA iz Prokuplja osnovano je 2015. godine kao rezultat dugogodišnje proizvodnje organskog voća na porodičnj farmi. Misija preduzeća je da se usmeri na proizvodnju i preradu organskog sušenog i smrznutog voća, koje će svojim kvalitetom i ukusom naći svoje mesto širom sveta. Kao malo, preduzeće je u 2021. godini ostvarilo prihode u iznosu od 136 772 000.00.</p>
<p>Medino – Krnjevo</p> 	<p>Malo preduzeće, Medino iz Krnjeva, bavi se proizvodnjom, otkupom, preradom, pakovanjem i distribucijom meda i pčelinjih proizvoda. Najveći deo proizvodnje, preko 80%, odnosi se na izvoz meda u Japan, Nemačku, Italiju, Španiju, Francusku, Norvešku, Austriju, Švajcarsku, Belgiju, Holandiju, Mađarsku, SAD, Katar, Kanadu, Crnu Goru, Slovačku, Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju i Sloveniju. Udeo preduzeća u ukupnom izvozu meda iz Republike Srbije je veći od 50%.</p>

<p>Drenovac – Arilje</p> 	<p>Reč je o porodičnom preduzeću koje je osnovano 1992. godine u Zapadnoj Srbiji, u selu Miroslajci. Preduzeće se bavi otkupom, preradom i prodajom duboko zamrznutog i sušenog liofilizovanog voća, od čega su najzastupljeniji malina, kupina, šljiva i jagoda. Stručna služba, kvalitetan menadžment i oko 35 zaposlenih radnika konstantno rade na usavršavanju ovog preduzeća, praćenjem promena na tržištu i stalnim edukacijama.</p>
<p>Yugotrejd</p> 	<p>Yugotrejd, kao porodično preduzeće, osnovano je 1990. godine. Prvi pogon za zamrzavanje maline, od 200 tona, izgrađen je 1993. godine. Dalje, 2000. godine su proizvodni i skladišni kapaciteti povećani na 2 000 tona. Pored otkupa i prerade maline, Yugotrejd se bavi i sa otkupom kupina, jagoda, borovnica, šljiva i višnje. U odnosu na 2019. godinu, Yugotrejd je 2021. godine skoro udvostručio svoje prihode koji su iznosili 791 384 000.00. Preduzeće je registrovano kao malo.</p>
<p>ORGANIK FRUIT TRADE</p> 	<p>Pre 12 godina, preduzeće je počelo da se bavi uzgojem organske maline na sopstvenim parcelama, a zatim je intenzivirana proizvodnja sa kooperantima. Svi proizvodi koji su u ponudi su sertifikovani po RS, EOS i NOP standardima. ORGANIC FRUIT TRADE broji do 50 stalno zaposlenih radnika.</p>
<p>ITN GROUP</p> 	<p>Osnovano kao porodično preduzeće 1992. godine sa vizijom modernizacije i povećanja efikasnosti u poljoprivredi i prehrambenoj industriji, ITN GROUP izvozi 10 000 tona zamrznutog voća godišnje. Pokazatelji uspeha pristupu poslovanja na ovaj način nisu samo neprekidni finansijski uspesi u proteklom periodu, već i više od 200 zadovoljnih radnika, stanlo zaposlenih u tri odeljenja ovog preduzeća.</p>
<p>AGRO-BIS Blace</p> 	<p>AGRO BIS je osnovan 2004. godine, a voće se uzgaja na nadmorskim visina od 500 do 1 300 metara, na obroncima Kopaonika. Ovo preduzeće nudi zamrznuto i prerađeno organsko voće, a glavna prednost preduzeće jeste alokacija koja se nalazi u srcu voćnjaka, što ga čini najsvežijim za sakupljanje. AGRO BIS posluje u skladu sa HACCP (Analiza opasnosti i kritične kontrolne tačke), za šta je sertifikat izdala kompanija AD Quality - ORGANIC EU.</p>

Izvor / Source: Istraživanje autora

ZAKLJUČAK / CONSLUSION

Sa svojim ekspanzivnim rastom, organska proizvodnja će svoju intenzivniju primenu imati tek u narednom period. Koristeći prilike i šanse ovog oblika proizvodnje, sektor malih i srednjih preduzeća može ostvariti dugoročnu ekonomsku i ekološku održivost, vodeći računa o načelima proizvodnje zdrave hrane. Imajući u vidu da je proizvodno prestrukturiranje i intenziviranje povećanja površina pod organskom proizvodnjom u Republici Srbiji definisano različitim strategijama i akcionim planovima, jasno je da je uloga malih i srednjih preduzeća ovde nezaobilazna, pogotovo sa aspekta smanjenja nezaposlenosti i povećanja prihoda. Rasprava o organskoj proizvodnji na nivou države je definitivno pitanje nacionalnog interesa, a sve polazi od prekomernih ideja i želja potrošača za ekološkom hranom. Shodno tome, sinergijski razvoj i zajednička saradnja pojedinaca i malih i srednjih preduzeća u organskoj proizvodnji može doneti brojne benefite svim državama, a pogotovo onima koje su u razvoju, kao što je slučaj sa Republikom Srbijom. Put do cilja nije nimalo jednostavan, već je trnovit, a

kako kineska poslovice kaže, čovek koji pomera planine, započinje pomeranjem kamenčića..

LITERATURA / REFERENCES

- [1] Bojičić, R., Tripković, A. (2021). Organska proizvodnja na Kosovu i Metohiji kao šansa za razvoj srpskih gazdinstava. Međunarodni naučni skup *Značaj Mini Šengena za evrointegracije Zapadnog Balkana*, 12-13. novembar 2021.
- [2] Čeranić, S., Paunović, T. (2010). Organska proizvodnja u MSP – šanse i izazovi za razvoj poljoprivrede Srbije. Prvi naučni simpozijum agronoma sa međunarodnim učešćem AGRO-SYM, Jahorina, str. 221-226
- [3] FiBL-IFOAM (2022). The world of organic agriculture. Available at: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf>.
- [4] Ilić, M., Vujičić, M., Mičić, V. (2006), Mala i srednja preduzeća prehrambene industrije i preduzetništvo u funkciji razvoja seoskih područja, *Ekonomski horizonti*, 8(1-2), 89-105

- [5] Janković, M., Ivannikov, N., Jovanović, L., Gajdobranski, A. (2020), Doprinos zelene ekonomije razvoju ekoturizma i organskoj proizvodnji, *Ecologica*, 27(98), 217-222.
- [6] Lazić, B., Vujošević, A. (2006). Organska proizvodnja kao deo strategije razvoja multifunkcionalne poljoprivrede u Vojvodini, *Ekonomika poljoprivrede*, TB/2006, str. 121-129.
- [7] MAFWM, (2020). Green book no. 1 for 2019. Ministry of agriculture, Forestry and water management of the Republic Serbia (MAFWM), Belgrade, Serbia.
- [8] Milenković, S. (2006). *Međusobni odnosi turizma i životne sredine*. Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu, Ekonomski fakultet.
- [9] Milenković, S., Tasić, J. (2013). Organska hrana kao perspektivni proizvod Srbije, *Ekonomске teme*, 51(2), 411-424.
- [10] Ožegović, L., Pavlović, N. (2012). Menadžment malih i srednjih preduzeća – nosilac razvoja privrede, *Škola biznisa*, 1/2012, 74-85.
- [11] Pantić, O. (2015), Uloga sektora MSPP u strukturnim promenama poljoprivrede Republike Srbije. U: *Strukturne promene u Srbiji – dosadašnji rezultati i perspektive*. Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 331-345.
- [12] Paunović, G. (2017). Uloga malih i srednjih preduzeća i preduzeništva u razvoju nacionalnih ekonomija. *Ekonomija, teorija i praksa*, str. 44-63.
- [13] Popović, B. (2016). Organska proizvodnja – šansa za razvoj MSP u agrobiznisu, *Megatrend revija*, 13(1), 223-240.
- [14] Republički Zavod za statistiku, (2022). Preduzeća po veličini i preduzetnici u Republici Srbiji 2018-2020. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226002.pdf>.
- [15] Simonović, Z., Ćurčić, N., Miletić, V. (2017). Neki problem razvoja malih i srednjih preduzeća u poljoprivredi Srbije, *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, 53(37), 059-069.
- [16] Sredojević, Z., Simić, I. (2016). *Kako ostvariti profit u organskoj proizvodnji?* Serbia organica.
- [17] Sudarević, T. (2007), Ekonomski faktori i marketing aktivnosti u razvoju organske poljoprivrede, Zbornik priloženih radova sa Prvog Međunarodnog stručnog simpozijuma o ulovima i tehnologiji za organsku proizvodnju povrća i voća "Zdravo organic", Selanča, 2007.
- [18] Tripković, A., Arsić, Lj., Dobričanin, S. (2021). Izazov funkcionisanja i razvoja malih i srednjih preduzeća u cirkularnoj ekonomiji, *Ecologica*, 28(101), str. 50-56.
- [19] Vehapi, S., Šabotić, Z. (2019), Analiza organizacije i primene marketinga na primeru proizvođača organske hrane u Srbiji, *Marketing*, 50(4), 268-278.
- [20] Veljović, N. (2015). Uloga i značaj agrobiznisa u organskoj poljoprivrednoj proizvodnji. (Z. Čekerevac, Ed.) *FBIM Transactions*, 3(2), 125-131.
- [21] Препорука 2003/361/ЕС, усвојена 6. маја 2003. године у вези са дефиницијом малих и средњих предузећа. *Official Journal L*, 124 (стр. 36-41), 20. мај 2003.